

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.51>

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Белоусов В.Д.,

кандидат юридичних наук

ORCID: 0009-0000-5652-4880

Белоусов В.Д. Особливості нормативного забезпечення соціальної безпеки сучасної держави.

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей нормативного забезпечення соціальної безпеки сучасної держави крізь призму критеріїв належного нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки в сучасній Україні. З'ясовується, що належне нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки сучасної держави ґрунтується на низці стандартів. Щонайперше, правове регулювання соціальної безпеки держави повинно здійснюватися суб'єктами, які мають відповідні нормотворчі повноваження, й реалізують ці повноваження з дотриманням законом передбаченої процедури. Нормотворча діяльність та нормативно-правова основа соціальної безпеки держави повинні узгоджуватись із принципами права, а також сприяти забезпеченню юридичної визначеності положень нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки держави, як органічна частина правопорядку в державі, має відповідати положенням Конституції України, чинним соціальним стандартам, а також враховувати міжнародно-правові зобов'язання держави (також ті, що випливають з євроінтеграційних завдань України). Нормативне забезпечення соціальної безпеки сучасної держави повинно містити норми прямої дії та передбачати створення та дію інституційної основи реалізації норм законодавства про соціальну безпеку. Нормативно-правова основа соціальної безпеки держави повинна бути узгодженою, послідовною, гнучкою та адаптивною, а також підлягати оцінюванню впливу на сферу соціальної безпеки держави. Крім того, в умовах демократизації соціально-правового режиму забезпечення соціальної безпеки сучасної України в процесі правового регулювання соціальної безпеки передбачається залучення заінтересованих суб'єктів (суб'єктів громадянського суспільства). У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: нормативне забезпечення, нормотворча діяльність, правове регулювання, соціальна безпека, соціальне право, соціальний захист, стандарти нормотворчої діяльності.

Belousov V.D. Features of regulatory support for social security of a modern state.

The article aims to elucidate the features of regulatory support for the social security of a modern state, examining these through the criteria for appropriate regulatory support for the social security of modern Ukraine. The author identifies that effective legal and regulatory support for the social security of a modern state relies on a set of standards. The legal regulation of the social security of the state should primarily be conducted by entities vested with the requisite rule-making powers, and these powers must be exercised in accordance with the procedures stipulated by law. Rulemaking activities and the legal framework for the social security of the state must align with the principles of law, ensuring legal certainty in the provisions of regulatory legal acts pertaining to social security. Regulatory and legal support for the social security of the state, as an integral component of the legal framework, should adhere to the provisions outlined in the Constitution of Ukraine, current social standards, and consider the international legal obligations of the state, which also emanate from the European integration objectives of Ukraine. The regulatory support for the social security of a modern state must incorporate norms with direct applicability and establish an institutional foundation for the effective implementation of legislation on social security. The regulatory framework for the social security of the state must be coordinated, consistent, flexible, and adaptive, while also being subject to an assessment of its impact on the field of social security. Moreover, in the context of democratizing the socio-legal regime for ensuring the social security of modern Ukraine, the process of legal regulation of social security involves the active participation of interested entities, including civil society actors. The conclusion of the article succinctly summarizes the results of the study.

Key words: legal and regulatory support, legal regulation, rule-making activities, social law, social protection, social security, standards of rule-making activities.

Постановка питання. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки у державі

є особливою гарантією соціальної безпеки сучасної України, що є цілком закономірним, приймаючи до уваги призначення та властивості нормотворчої діяльності та потребу соціальної сфери в упорядкуванні таким чином, щоби в цій сфері констатувався правопорядок. На вказану обставину звертає увагу також українська вчена О.А. Дяченко, досліджуючи нормативно-правову основу реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері праці та зайнятості. Приймаючи до уваги її концептуальні зауваження з цього приводу [1, с. 100-101] зазначимо, що в контексті соціальної безпеки сучасної України належне формування нормативно-правової основи соціальної безпеки держави обумовлює створення правового режиму, в межах яких суб'єкти соціального права України, на яких поширюється дія цього соціально-правового режиму, зобов'язуються діяти певним чином та вчиняти дії (бездіяльність), які нормотворцем забороняються. Таким чином, встановлення певних нормативних правил і стандартів в сфері соціальної безпеки створює нормативним чином врегульовану базу правил і стандартів, аналізуючи які суб'єкти правових відносин і процесів стосовно забезпечення соціальної безпеки держави можуть точно розуміти свої права та обов'язки, а також узгоджено із вимогами верховенства права, законності та соціальної справедливості приймати рішення з метою забезпечення соціальної безпеки держави, осмислюючи при цьому увесь спектр варіантів вчинення дій (прийняття рішення) щодо забезпечення реалізації соціальних прав осіб, а також достатні підстави та умови. Попри важливість комплексного розуміння особливостей нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки сучасної держави слід констатувати, що цьому питанню ще не приділялась належна увага українських учених і дослідників.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Хоча нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки сучасної держави ще не досліджувалось науковцями, особливості нормативно-правового забезпечення окремих аспектів соціальної безпеки держави вже розкривались у наукових працях ряду учених і дослідників, серед яких: А.А. Аносенков [2], О.В. Білоскурська [3], К.В. Бондаревська [4], Н.М. Вапнярчук [5], М.А. Дідиченко [6], М.О. Дубров [7], Г.А. Зуб [8], О.П. Клипа [9], О.В. Кокарева [10], Л.І. Мазуренко [11], Д.В. Маковський [12], Д.О. Марусевич [13], О.В. Проценко [14], С.І. Сімакова [15] й ін. Ґрунтуючись на наукових працях цих та ін. науковців можемо дослідити особливості нормативного забезпечення соціальної безпеки сучасної держави.

Відтак, **метою** статті є з'ясування особливостей нормативного забезпечення соціальної безпеки сучасної держави крізь призму критеріїв

належного нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки в сучасній Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) окреслити перелік критеріїв належного нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки сучасної України; 2) проаналізувати виокремлені критерії; 3) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Позитивний ефект нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки у державі може справляти на соціальну безпеку держави лише в тому разі, коли нормотворча діяльність (власне, як і її результат – нормативно-правовий акт, що набув чинності) буде правомірною, демократичною, науково обґрунтованою, ефективною, адаптивною, гнучкою тощо. Для конкретизації відповідної тези слід виокремити та проаналізувати критерії належного нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки у державі в якості гарантії соціальної безпеки держави. Основними з таких критеріїв можемо назвати наступні стандарти:

1. Наявність повноважень і законність дій суб'єктів нормотворчої діяльності у сфері соціальної безпеки держави. Нормотворча діяльність, яка здійснюється повноважними на це суб'єктами та у відповідності до нормотворчих процедур, є важливою складовою нормативно-правової бази соціального забезпечення в сучасній державі, адже сприяє упорядкованості сфери праці, а також визначає нормативні координати дій, у відповідності до яких суб'єкти владних повноважень діють (згідно ч. 2 ст. 19 Конституції України), а інші суб'єкти соціального права можуть осмислювати свої соціальні права, власні можливості їх реалізації та роль держави в цьому процесі, як основного гаранта соціальної безпеки у державі.

2. Узгодженість із принципами права (головним чином, із принципами соціальної безпеки сучасної України) та забезпечення юридичної визначеності положень нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки у державі в якості гарантії соціальної безпеки держави може поставати лише тоді, коли ця діяльність безумно відповідатиме принципам соціальної безпеки сучасної України, адже в інакшому випадку результати такої діяльності: не зможуть бути органічною частиною правопорядку (при цьому наявність у держави статусу правової держави є передумовою її становлення в якості соціальної держави); вноситимуть суперечність у нормативно-правову базу, на якій здійснюються процеси в соціальній сфері, а отже розбалансують режим забезпечення соціальної безпеки держави. Що ж стосується забезпечення правової визначеності у правовому регулюванні соціальної безпеки держави, то результатом цього

стає те, що результат нормотворчості – нормативно-правовий стає зрозумілим для його адресатів, адже критерій юридичної визначеності вимагає, щоби: 1) формулювання норми було чітким, однозначним і зрозумілим (а особливо в контексті соціального права – зрозумілим навіть особам, які не мають спеціальних юридичних знань), в результаті чого суб'єкти владних повноважень знали свої повноваження у соціальній сфері та порядок і шляхи їх відповідального виконання, а інші особи могли розуміти свої соціальні права (шляхи їх реалізації), обов'язки та відповідальність згідно із законом; 2) форми, способи та методи реалізації цих норм законодавства були однозначними і зрозумілими; 3) зміни до нормативно-правових актів (щонайперше, охоплених соціальним правом України) були передбачуваними та підлягали громадському обговоренню та контролю, а самі суб'єкти нормотворчої діяльності не зловживали своїми правами, не виправдано часто змінюючи соціальне законодавство (не інакше, як з метою посилення соціальної безпеки держави).

3. Відповідність нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави положенням Конституції України та існуючим соціальним стандартам. Конституція України є Основним Законом, а отже – базисом правової системи держави, закладаючи основи для гарантій захисту соціальних прав і законних інтересів у соціальній сфері. Саме тому нормотворча діяльність повинна спрямовуватись на створення актів, які не будуть звужувати існуючі соціальні стандарти, раніше прийняті для конкретизації положень Конституції України. Таким чином, нормативно-правова основа забезпечення соціальної безпеки у державі є важливою гарантією соціальної безпеки сучасної України, коли відповідний обсяг нормативно-правових актів, правил і стандартів, узгоджуватимуться із принципами права, відповідатимуть нормам Конституції та враховуватимуть існуючі соціальні стандарти (виключенням можна вважати випадки, коли приймаються нові соціальні стандарти, що в порівнянні з раніше прийнятими стандартами є більш прогресивними у сенсі забезпечення соціальної безпеки держави).

4. Відповідність нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави міжнародним актам та євроінтеграційним завданням України. Загальновідомо, що «сучасне законодавство України повинне відповідати міжнародним тенденціям у сфері соціального захисту та реальним соціальним потребам громадян» [9, с. 81]. Вказане передбачає: по-перше, підписання (приєднання) до міжнародних договорів та їх ратифікацію, результатом чого є те, що Україна таким чином зможе забезпечити відповідність своїх нормативно-правових актів зобов'язанням, закріпленим у міжнародних договорах і конвенціях, учасником

яких вона є (відповідність цим міжнародним інструментам засвідчує те, що режим соціальної безпеки держави у відповідній частині є таким, що відповідає міжнародно визнаним стандартам і передовій практиці); по-друге, імплементацію міжнародних рекомендацій та керівних принципів, які хоча й охоплені категорією «м'якого права», а отже не є обов'язковими, утім, створюються міжнародними експертними групами (наприклад, експертами Міжнародної організації праці, Ради Європи) з метою сприяння соціальній безпеці держав і людства загалом (адже є цінними вказівками для розробки та впровадження ефективної політики у соціальній сфері, програм соціального захисту населення), й тому враховуються державою в її нормативно-правовій політиці задля посилення потенціалу соціальної безпеки держави.

5. Пряма дія та існування інституційної основи дії нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави. У контексті забезпечення соціальної безпеки безпосередня дія та інституційна основа нормативно-правових актів є вирішальними факторами забезпечення ефективної реалізації державної політики та програм, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки держави. Що стосується важливості прямої дії нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки, то вона пояснюється наступним: по-перше, пряма дія норм соціального законодавства забезпечує реальне виконання цих норм одразу ж після набуття ними чинності, без необхідності прийняття додаткових законів чи здійснення певних судових процедур, адміністративних заходів тощо; по-друге, пряма дія норм соціального законодавства забезпечує юридичну визначеність і передбачуваність дії соціально-правового режиму соціальної безпеки держави як для громадян, так і для органів публічної влади (особливо тоді, коли в нормативно-правових актах чітко окреслюються права, обов'язки та юридична відповідальність усіх суб'єктів правових відносин щодо забезпечення соціальної безпеки держави). Таким чином, пряма дія норм соціального законодавства сприяє посиленню правопорядку в соціальній сфері, створенню стабільного та безпечного соціального середовища, що обумовлено тим фактом, що у разі прямої дії норм соціального права суб'єкти права спроможні в повній мірі покладатися на ці норми законодавства у своєму повсякденному житті, а державні органи можуть ефективно забезпечувати їх дотримання та виконання.

6. Узгодженість і послідовність нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави. Така узгодженість і послідовність на практиці досягається переважно чотирма шляхами, а саме: 1) шляхом забезпечення відповідності нових нормативно-правових актів чинному соці-

альному законодавству та соціальною політикою держави; 2) шляхом уникнення суперечностей та прогалин, а також їх усунення в процесі нормотворчої діяльності; 3) шляхом використання при розробці нормативно-правових актів чіткої та вичерпної юридичної мови, яка не є невиправдано ускладненою для розуміння особою, котра не має спеціальних юридичних знань (саме для соціальної безпеки це має особливе значення, приймаючи до уваги той факт, що особи, котрі опиняються в складних життєвих обставинах, як правило, не мають реальної змоги звернутись до кваліфікованої правничої допомоги); 4) шляхом регулярного перегляду та оновлювання нормативно-правової бази соціальної безпеки держави.

7. Гнучкість і адаптивність нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави. Соціальні, економічні та демографічні характеристики буття суспільства постійно змінюються, а також корелюються із різноманітними новими та вже існуючими соціальними ризиками та викликами, що потребують вирішення задля забезпечення соціального добробуту населення, а відтак – забезпечення соціальної безпеки держави. У зв'язку із цим слід констатувати, що стабільність соціального законодавства, яке повинна забезпечувати держава для нормалізації відносин і процесів в соціальній сфері, може бути загрозою для соціальної безпеки держави в силу того, що воно не є актуальним до поточних і прогнозованих соціальних ризиків і викликів. Таким чином, цінність стабільності законодавства є меншою за цінність соціальної безпеки, яка досягається шляхом змінюваності законодавства.

8. Оцінювання впливу нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави на стан забезпечення соціальної безпеки держави. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки держави – це складний і багатогранний процес, що потребує ретельного планування та прогнозування впливу змін законодавства на соціальну сферу загалом. У зв'язку із цим, розглядувана гарантія соціальної безпеки держави може виконувати відповідні функції у разі, коли нормотворча діяльність включатиме процедури оцінювання впливу результатів нормотворення на стан соціальної безпеки держави. Справа у тому, що оцінювання впливу нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави на стан забезпечення соціальної безпеки сучасної України дозволяють суб'єктам нормотворчої діяльності приймати виважені, обґрунтовані акти, що міститимуть напрями та шляхи вирішення існуючих та потенційних проблем забезпечення соціальної безпеки держави, не створюючи при цьому нових проблем.

9. Участь та консультації в процесі створення (зміни, скасування дії) нормативно-правових актів у сфері соціальної безпеки держави. Нор-

моторний процес, що виявляється у створенні, зміні чи припиненні дії нормативно-правових актів (їх норм) у соціальній сфері, є складним завданням, ефективне виконання якого потребує участі та досвіду різних заінтересованих сторін. Забезпечення участі та консультацій із цими суб'єктами має вирішальне значення для формування ефективної нормативно-правової гарантії соціальної безпеки держави.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що на сьогоднішньому етапі становлення сучасного механізму забезпечення соціальної безпеки сучасної України вже досить чіткими рисами описуються рамки нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки держави. Насамперед нормотворча діяльність у сфері забезпечення соціальної безпеки, а також саме правове регулювання соціальної безпеки повинні ґрунтуватись на однозначних правових засадах, що гарантуватимуть людиноцентричний розвиток держави та підтримання правопорядку в соціальній сфері. У цьому контексті дуже важливо, щоб удосконалення нормативно-правової основи соціальної безпеки сучасної України сприяло правовій визначеності соціально-правового режиму соціальної безпеки держави, а також відповідало дотриманню Конституції України та об'єктивації цінностей соціального права, а так само – діючих соціальних стандартів, приймаючи до уваги також міжнародно-правові зобов'язання нашої держави (зокрема, й у частині євроінтеграції). Крім цього, нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки сучасної України має характеризуватись належною ефективністю, адже нормотворча діяльність у сфері забезпечення соціальної безпеки має приносити відчутну користь населенню, а не бути процедурою формулювання декларацій, якими маскуватиметься нелюдиноцентрична держава з метою зображення себе державою загального добробуту. Досягнення цього ефекту потребує послідовного створення та забезпечення діяльності інституційної структури, що забезпечує реалізацію норм законодавства, що стосуються соціальної безпеки населення держави. При цьому ефективність діяльності суб'єктів, що реалізують норми законодавства про соціальну безпеку, матиме місце тоді, коли відповідні норми (про правовий статус суб'єктів, які реалізують заходи щодо соціального захисту, про правовий статус суб'єктів, які потребують або можуть потребувати правового захисту, про умови, підстави та порядок реалізації соціально-захисних заходів) будуть не лише відповідати вимогам правової визначеності, але й також будуть послідовними, гнучкими та адаптованими до потреб формування умов соціально безпечної буття кожної людини на території відповідної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дяченко О.А. Особливості реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2023. 249 с.
2. Аносенков А.А., Ізбаш К.С. Поняття та особливості соціального захисту поліцейських в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (33). С. 43-49. doi:10.35774/app2022.03.043.
3. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7-18. doi:10.18524/2411-2054.2022.46.257802.
4. Бондаревська К.В. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні та світі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 3 (89). С. 83-90. doi:10.32782/2520-2200/2022-3-13.
5. Вапнярчук Н.М. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту особового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. *Право та інновації*. 2022. № 3 (39). С. 57-62. doi:10.37772/2518-1718-2022-3(39)-8.
6. Дідиченко М.А. Правове регулювання соціального забезпечення суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2014. 214 с.
7. Дубров М.О. Нормативно-правове регулювання соціального діалогу у сфері праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 1. С. 303-308. doi:10.24144/2307-3322.2023.78.1.49.
8. Зуб Г.А. Правове регулювання соціального захисту суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2013. 207 с.
9. Клипа О.П. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту працівників Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2021. 212 с.
10. Кокарева О.В. Нормативно-правове забезпечення та стан правового регулювання соціальної роботи. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 19-20 квітня 2019 р.). Кам'янець-Подільський: ПСНРСЕК, 2019. С. 443-445.
11. Мазуренко Л.І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223-321. doi:10.32782/app.v71.2023.31.
12. Маковський Д.В. До проблем правового регулювання соціальних гарантій особовому складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 21-22 лютого 2022 р.) Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 14-16.
13. Марусевич Д.О. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту поліцейських: дис. ... д-ра філософ.: 081. Київ, 2021. 236 с.
14. Проценко О.В. Нормативно-правове забезпечення системи соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей уразливих категорій в Україні. *Державне будівництво*. 2019. № 1. URL: <https://db.kh.ua/index.php/db/article/download/47/42> (дата звернення: 11.07.2021).
15. Сімакова С.І., Малишко І.В. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Право*. 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 60-66. doi:10.24144/2307-3322.2022.76.1.9.